

Henrik Lorentzen og Lars Trap-Jensen
*Kommentarer til Henning Bergenholtz og Vibeke Vrang: Ny dansk
ordbog i seks bind*

1. Indledning

På Den Danske Ordbog vil vi gerne sige LexicoNordicas anmeldere tak. Vi synes det er imponerende og glædeligt at HB og VV har ofret så megen tid og energi på at analysere og kommentere ordbogens første bind så indgående som tilfældet er, så meget mere som HB og VV også anmelder Den Danske Ordbog (DDO) andetsteds (Bergenholtz/Vrang 2004). Vi er også glade for at redaktionen har ladet os se anmeldelsen på forhånd og givet os lejlighed til at svare på og uddybe nogle af de kritiske bemærkninger der fremsættes i anmeldelsen. Det siger næsten sig selv at vi ikke kan kommentere hver enkelt detalje: På nogle punkter finder vi kritikken berettiget, på andre må vi afvise den fordi vi er fagligt uenige, og endelig er der en række udokumenterede påstande, navnlig om de kvantitative angivelser, hvor vi mener anmelderne tager fejl. Selvom det i sagens natur er os mest magtpåliggende at påpege uenigheder og imødegå urigtigheder, rækker det dog ikke ved vores tilfredshed med den opmærksomhed og behandling som er blevet DDO til del.

Anmelderne bruger som gennemgående metode at sammenligne DDO med deres eget værk Den Danske Netordbog (NET). Om de kvantitative angivelser hævder de bl.a.:

På en lang række områder er den [: DDO] betydeligt mindre omfattende end fx Den Danske Netordbog, fx mht. lemmaantal, synonymangivelser, antonymangivelser, kollokationsangivelser og idiomangivelser. I mange andre tilfælde er den ca. lige så eller lige så lidt omfattende som denne ordbog, fx mht. orddannelsesangivelser og eksempelangivelser. (s. ???)

Disse påstande, som ikke ledsages af nogen form for dokumentation, er det værd at undersøge nærmere. Dog vil vi gerne allerede her påpege at der eksisterer fundamentalt forskellige præmisser for papirordbøger og elektroniske ordbøger, hvilket gør det teoretisk betænkeligt at foretage en direkte sammenligning. En elektronisk ordbog er ikke bundet af papirets to dimensioner og lineære præsentation og behøver derfor ikke tage samme hensyn til plads og alfabetisk rækkefølge som en papirordbog. Flere af anmeldernes kritikpunkter rammer ved siden af fordi de kommer til at sammenligne usammenlignelige størrelser. En papirordbog bør tænke langt mere pladsøkonomisk når det gælder fx variantformer og henvisningsapparat, ligesom den i sagens natur er mere statisk end en elektronisk ordbog på internettet hvis indhold kan ændre sig fra dag til

dag.

2. Opslagsord

Når det drejer sig om antallet af opslagsord, henholder HB og VV sig meget til den pressemeddelelse og det salgsprospekt, forfattet af forlaget og ikke af ordbogens redaktion, der blev udsendt i forbindelse med udgivelsen af DDO's første bind. Det oplyses her at ordbogen har ca. 100.000 opslagsord. Anmelderne når efter optællinger i bind 1 frem til at der bliver tale om et sted mellem 60.000 og 65.000 opslagsord i alt. I Lorentzen og Trap-Jensen 2004 har vi gjort rede for hvordan tallet 100.000 er fremkommet, og det vil vi kort resumere her.

DDO indeholder 62.965 hovedopslagsord, dvs. lemmaer med egen artikel, men desuden indeholder den 37.211 ord der har fået en anden redaktionel behandling. Tilsammen giver det ca. 100.000 ord, og det tal vil vi gerne stå ved. De ca. 37.000 ord er næsten alle gennemskuelige sammensætninger, afledninger og andre dannelser til hovedopslagsordene, produktive orddannelser som et sprog som dansk er uhyre rigt på. Spørgsmålet er om ordbogen var blevet bedre hvis disse ord havde fået hver sin artikel med intetsigende definition af typen **gigtramt** 'ramt af gig' eller **møllejer** 'ejer af en mølle'. Visse af disse ord er sluppet med som hovedopslagsord (fx **gigtramt**), mens de fleste andre (fx **møllejer**) er blevet henvist til en plads i orddannelsesdelen (B-ord har de heddet i den interne jargon). Det afgørende er dog at de har fået en redaktionel behandling der eksplicit omfatter stavning og mindre eksplicit ordklasse, bøjning og betydning. Derfor mener vi det er forsvarligt at tælle dem med som opslagsord.

3. Betydningsangivelser

Anmelderne er utilfredse med at DDO medtager betydninger der ikke er accepterede af alle sprogbrugere, og særlig slemt bliver det ved de såkaldte pendulord, hvor to modsatrettede betydninger konkurrerer (eksemplet **bjørnetjeneste**, s. ???). HB og VV mener at DDO her ikke opfylder sin forpligtelse til at vejlede brugeren, men netop på dette punkt er vi uenige med anmelderne. Spørgsmålet tages mere udførligt op i Lorentzen og Trap-Jensen 2004, men det afgørende er at hvor HB og VV kun anser proskription, dvs. anbefaling af én og kun én mulighed, for rigtig vejledning, mener vi i DDO's redaktion at det bedste er at fremlægge en grundig beskrivelse af beslutningsgrundlaget og derefter lade det være op til brugeren selv at træffe sit valg. Det gælder fx for DDO's angivelser af stovevarianter og konkurrerende bøjningsformer, men også for diskutabile betydningsangivelser som ved **bjørnetjeneste**. Her oplyses det at den kontroversielle betydning ('stor tjeneste') kendes fra 1992 – den er altså ny – og at den af mange regnes for ukorrekt. Hvis man skal skrive en jobansøgning, gør man nok klogt i at undgå at bruge ordet i denne betydning, men det er et valg som sprogbrugeren selv må

træffe på grundlag af de fremlagte oplysninger.

Anmelderne har mange bemærkninger til udformningen af definitionerne i DDO, bemærkninger som vi ikke vil tage op her, men vi har dog en enkelt kommentar til eksemplet **døds-kriterium**. De tre undersøgte danske ordbøger er stort set enige om hvordan ordet skal defineres, og kritikken lyder så at man ikke får encyklopædiske oplysninger om begrebet døds-kriterium. For det første er det yderst problematisk at afgøre hvornår der er tale om semantiske henholdsvis encyklopædiske oplysninger om et opslagsord, for det andet yder HB og VV ikke DDO's artikel retfærdighed, idet den indeholder et citat der om ikke andet antyder de sagforhold der efterlyses: *justitsministerens [lovforslag] vil indføre hjernedøds-kriteriet som et supplerende døds-kriterium, så vi får to kriterier – hjerte- og hjernedøds-kriteriet* BerIT90.

4. Ordforbindelser

Anmelderne gør selv opmærksom på at deres omtale af DDO's behandling af ordforbindelser er kortfattet og vil blive uddybet i en senere anmeldelse, men vi synes dog det er på sin plads at kommentere et par punkter nu.

HB og VV skelner mellem kollokationsangivelser og eksempelangivelser, og sidstnævnte kategori er forsynet med kildeangivelse. Listen over de citerede kilder bliver, som anmelderne skriver, først trykt i bind 6, men det oplyses i bind 1, s. 43 at den faktisk allerede er tilgængelig på Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs hjemmeside (http://www.dsl.dk/ddo_kildeforkortelser.html). HB og VV mener at eksemplerne primært har værdi som hjælp til tekstproduktion, mens de ikke spiller nogen væsentlig rolle for tekstreception. Det må forblive et postulat der står for anmeldernes egen regning: Vi har flere gange oplevet at det var eksemplet der satte en definition på plads for en ”testbruger”, altså hjalp vedkommende med et receptionsproblem.

Ved omtalen af idiomer fremhæver anmelderne igen Den Danske Netordbog (NET), specielt hævdes det at antallet af idiomer i denne ordbog skulle være meget større end i DDO. Hvorfra anmelderne har deres viden, kan vi ikke vide, men vi tillader os at være skeptiske. Det kommer bl.a. an på hvordan man tæller. For nemheds skyld kan vi se på de samme eksempler som HB og VV (s. ???). I artiklen **albue** har DDO ét idiom og NET hele fire. Hvis man lader det blive ved det, kan man selvfølgelig godt få det indtryk at NET indeholder væsentlig flere idiomer end DDO, men ser man én gang til på udtrykkene, viser det sig at det til dels drejer sig om en mediebetings forskel i præsentationen. Den trykte ordbog, DDO, må tænke på pladsforbruget og anfører idiomet *have spidse albuer* el. *bruge albuerne* i én indgang, hvor udtrykket *have rundsave på albuerne* gives som synonym. Her er NET ikke hæmmet af pladshensyn og anfører de tre udtryk som tre selvstændige indgange –

med helt enslydende forklaringer – og vupti har man tre idiomer hvor DDO kun har ét. Derudover anfører man det overordentlig sjældne udtryk *krumme albuen* (det hedder snarere *bøje armen*, DDO bind 1, s. 227).

Noget lignende gør sig gældende ved **dråbe**. NET oplyser om fem idiomer, hvoraf de tre går igen i DDO, nemlig *dråben der får bægeret til at flyde over*, *ligne hinanden som to dråber vand* og *en dråbe i havet* (den sidste har NET dog i formen *være (som) en dråbe i havet*). NET nævner desuden udtrykket *være (som) dråber i havet*, der må opfattes som en variant af det foregående udtryk – forklaringerne er i hvert fald ens – men det præsenteres som et selvstændigt udtryk. DDO har her, som i øvrigt overalt, valgt at beskrive det frekvente: Formen *dråbe i havet* er mere end 11 gange så almindelig på internettet som pluralisvarianten *dråber i havet*. Endelig nævner NET udtrykket *en dråbe malurt i bægeret*, som DDO beskriver under **malurt** (i bind 4, hvilket anmelderne ikke kunne vide), men i formen *malurt i bægeret*, idet ordet *dråbe* ingenlunde er obligatorisk.

Når man ikke kan sammenligne direkte, må man nøjes med stikprøvevise nedslag for at skabe sig et generelt indtryk. De prøver vi foretog, faldt ikke entydigt ud til fordel for NET. Se fx de udtryk der er nævnt i artiklerne **fanden** og **barn**¹.

Udtryk	NET (14)	DDO (30)
bryde sig fanden om	-	+
da Fanden blev gammel, gik han i kloster	-	+
det gør fanden (gør det)	-	+
det har fanden skabt	-	+
det hjælper fanden	-	+
det tror fanden	-	+
fanden annamme mig!	+	-
fanden er løs (i Laksegade)	-	+
fanden gale mig	-	+
fanden heller	-	+
Fanden hytter sine	+	+
fanden i vold	(+)	+
fanden med det	-	+

¹ Angivelsen (+) i tabellerne betyder at det pågældende udtryk kun er behandlet indirekte, fx som en kollokation, eller kan betragtes som en variant af et andet udtryk. Der er set bort fra ubetydelig variation i de to ordbøgers angivelser.

Udtryk	NET (14)	DDO (30)
fanden må vide	-	+
fanden og hans pumpestok	+	+
fandens fødselsdag	+	+
fandens mælkebøtte	-	+
fanden stå i det!	+	+
fanden tage mig om (ikke) ..	-	+
Fanden tager de sidste	-	+
fanden tager ved nogen	-	+
fanden til ..	-	+
flage for fanden	+	-
forskrive sig til fanden	+	-
give fanden i noget	-	+
Giv Fanden en lillefinger, og han tager hele hånden	+	+
have fanden i hælene	-	+
hvad fanden	-	+
hverken frygte gud eller fanden	+	-
læse noget, som Fanden læser Bibelen	+	+
male fanden/en vis mand på væggen	+	+
snakke/tale fanden et øre af	+	+
som bare fanden	-	+
stå op, før fanden/en vis mand får sko på	+	+

Udtryk	NET (14)	DDO (14)
blåt barn	-	+
Brændt barn skyr ilden	+	+
børn og barnlige sjæle	+	-
et barn på gule plader	+	+
ethvert barn ved/kan se ..	(+)	+
fra barn (af)	-	+
gøre med barn	-	+

Udtryk	NET (14)	DDO (14)
have et godt tag på børn	+	-
hælde/kaste barnet ud med badevandet	+	+
ikke høre til Vorherres bedste børn	+	+
ikke være et af guds bedste børn	+	-
Kært barn har mange navne	+	+
Lige børn leger bedst	+	+
sætte børn/nogen i verden	-	+
(så) uskyldig som barnet/det lille barn i moders liv	+	-
så uskyldig som et nyfødt barn	+	-
vente (et) barn	-	+
være/blive med barn	-	+
være et barn på gule plader	+	-
være noget, som ethvert barn ved	+	(+)

I artiklen **fanden** er der stor forskel på antallet af udtryk i de to ordbøger, og det er tydeligvis ikke NET der har flest med. I artiklen **barn** er fordelingen mere ligelig, især hvis man viser lidt god vilje og tæller *ikke høre til Vorherres bedste børn/ikke være et af guds bedste børn, et barn på gule plader/være et barn på gule plader* og *(så) uskyldig som barnet/det lille barn i moders liv/så uskyldig som et nyfødt barn* som seks og ikke tre forskellige idiomer. Nu er der naturligvis kun tale om stikprøver, og der kan sagtens tænkes at være eksempler hvor NET har taget flere idiomer med, men sammenfattende må vi sige at vi ud fra vores egne – ganske vist begrænsede og tilfældige – stikprøver ikke føler os overbevist om at DDO mht. idiomangivelser skulle være ”betydeligt mindre omfattende” end Den Danske Netordbog.

5. Eksempelangivelser

I anmeldernes sammenligning med Den Danske Netordbog hævder de at NET og DDO skulle være omtrent lige omfattende når det gælder eksempelangivelser. I DDO's terminologi kan eksempler enten være sprogbrugseksempler (uden kildeangivelse) eller citater (med kildeangivelse), mens NET skelner mellem kollokationer og eksempler. I de følgende stikprøver har vi sammenlignet Netordbogens eksempler med DDO's citater. Kun ord der er med i begge ordbøger, er undersøgt.

Lemma	Antal eksempler	
	NET (17)	DDO (13)
ABC/abc	2	1
abdicere	3	2
abdikation	0	1
abduktion	0	0
abe ¹	1	5
abe ²	0	0
abefest	1	0
abekat	5	3
abekattestreger	2	1
abemenneske	3	0

Lemma	Antal eksempler	
	NET (5)	DDO (23)
bekendtskab	0	5
bekendtskabskreds	0	1
bekkasin	0	1
beklage	2	5
beklagelig	0	1
beklageligvis	0	1
beklagelse	2	4
beklemmelse	0	0
beklemmende	0	1
beklemt	1	1
beklikke	0	1
beklippe	0	1
beklumret	0	1

Lemma	Antal eksempler	
	NET (3)	DDO (16)
dims	0	1
din	1	7

	Antal eksempler	
dinar	0	1
diner	0	1
dinere	0	0
ding	0	1
dingeldangel	0	0
dingeling	0	0
dingenot	0	0
dingle	1	3
dinglevorn	0	0
dingo	0	0
dinosaurus	1	2

Ud fra disse tre stikprøver, og det er igen kun stikprøver, men dog foretaget tre forskellige steder i intervallet A til D, er det umuligt at acceptere påstanden om at NET skulle anføre lige så mange eksempler som DDO. I de to sidste stikprøver har DDO fx 4-5 gange så mange eksempler som NET. Noget tyder på at anmeldernes sammenligning med NET mere går på den ordbog de gerne vil lave, end på det der i øjeblikket (juni 2004) er tilgængeligt på internettet. I hvert fald er det slående at stikprøverne viser et langt større antal eksempler i NET i begyndelsen af alfabetet, mens antallet længere fremme er stærkt aftagende og vistnok helt fraværende i alfabetets anden halvdel.

6. Kollokationer

Også kollokationerne hører til de oplysninger som anmelderne påstår skulle være betydeligt mindre omfattende behandlet i DDO end i NET – og også det er en sandhed med modifikationer. Vi har igen foretaget et par stikprøver på to tilfældige sider, idet vi følger anmelderne og i DDO tæller grammatiske kollokationer (konstruktionsoplysninger) samt de kortere sprogbrugseksempler, mens der for NET's vedkommende optælles eksempler listet under *kollokationer*. Også her undersøges kun ord der optræder i begge ordbøger.

Lemma	Antal kollokationer	
	NET (31)	DDO (39)
afsløre	9	15
afsløring	0	5

	Antal kollokationer	
afslå	7	2
afsmag	2	1
afsmeltet	1	1
afsmeltning	0	0
afsminke	1	1
afsmitning	0	1
afsmittende	1	1
afsnit	8	11
afsnubbe	1	0
afsnøre	1	1

	Antal kollokationer	
Lemma	NET (17)	DDO (29)
diskursiv	1	0
diskusprolaps	1	0
diskussion	6	11
diskussionslysten	0	0
diskutabel	0	0
diskutere	3	11
diskvalificere	1	1
diskvalifikation	0	0
dis-mol	0	0
disparat	0	0
dispensation	2	5
dispenser	0	0
dispensere	3	1

Disse stikprøver tyder ikke på at DDO skulle være NET kvantitativt underlegen mht. kollokationer, tværtimod. Dog må vi endnu en gang understrege at der kun er tale om tilfældige nedslag som ikke bør tillægges for stor vægt. Hvis fx en tilsvarende optælling foretages i de stikprøver der blev brugt ved eksemplerne, fører det til det modsatte resultat, og vi vil derfor ikke påstå at DDO ligefrem skulle indeholde flere kollokationer end NET. Mere interessant synes vi det er at man kan

ane nogle tendenser i materialet som peger på en mulig forklaring. De to værker ser ud til at behandle kollokationer forskelligt, og det afspejler sig i både kollokationernes antal og art. DDO lægger som en korpusbaseret ordbog vægt på at de sprogbrugseksempler der bringes, er forankret i autentisk sprogbrug. Det er også grunden til at DDO skelner så klart mellem konstruktionsoplysninger og sprogbrugseksempler. Alle sprogbrugseksemplerne er udvalgt på grundlag af en statistisk behandling af korpusmaterialet. Af samme grund giver det kun mening at bringe eksempler ved ord der har en vis udbredelse i sproget, og det fremgår også af stikprøverne herover: Det er typisk de udbredte, almindelige ord der har mange kollokationer (**afsløre**, **afsnit**, **diskussion**, **diskutere**), mens sjældne har 0 eller kun grammatiske kollokationer. Det gælder ikke i samme grad for NET, der dels har en mere ligelig fordeling af kollokationerne, dels for mange – også mindre hyppige – ords vedkommende bringer ganske mange kollokationer, også kollokationer som er sjældne eller ikkeforekommende i autentisk sprog. Fx angiver NET under **dinar** ikke mindre end 9 kollokationer, hvor DDO har 0: *algeriske dinarer, bahrainske dinarer, irakiske dinarer, jordanske dinarer, kuwaitiske dinarer, libyske dinarer, sudanesiske dinarer, tunesiske dinarer, yemenitiske dinarer*. Hverken *bahrainske dinarer* eller *yemenitiske dinarer* har nogen forekomster ved søgning i Google. Tilsvarende anføres under **beklumret** kollokationen *en beklumret luft*, en forbindelse der ikke har nogen belæg i moderne tekster.

7. Afsluttende bemærkninger

Som nævnt i indledningen har vi ikke mulighed, ej heller lyst til at kommentere alle punkter i HB og VV's grundige anmeldelse. En hel del af vores bemærkninger er affødt af anmeldernes gennemgående tilbøjelighed til at sammenligne de to meget forskellige ordbøger NET og DDO. Vi mener ikke denne sammenligning er rimelig, ej heller at den er foretaget på en rimelig måde, og derfor har vi søgt at nuancere det billede der fremkommer i anmeldelsen. Vores kritik af kritikken er dog kun udtryk for en interesse i at der føres en åben debat om indhold, udformning og omfang af danske ordbøger, og vi ser frem til de af anmelderne annoncerede bidrag, som vi også håber at få lejlighed til at kommentere.

Litteratur

Bergenholtz, Henning/Vibeke Vrang 2004: Den Danske Ordbog imponerer og skuffer. I: *Hermes* 33.

Bergenholtz, Henning/Vibeke Vrang mfl.: *Den Danske Netordbog*.
<http://netordbogen.asb.dk>.

DDO = *Den Danske Ordbog*.

Den Danske Ordbog. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal 2003–.

Lorentzen, Henrik/Lars Trap-Jensen 2004 : Kommentarer til Henning Bergenholtz og Vibeke Vrang: Den Danske Ordbog imponerer og skuffer. I: *Hermes* 33.

NET = Bergenholtz, Henning/Vibeke Vrang mfl.: *Den Danske Netordbog*.